

MAGYARORSZÁG AGRÁRMUNKANÉLKÜLISÉGE

Az IPARI ÉS A MEZŐGAZDASÁGI termelés munkaszükségletének különbözősége az oka annak, hogy a munkáskérdés és így a munkanélküliség problémája is e két fő termelési ágban lényegesen eltér egymástól. A mai munkamegosztásos, a piaci elhelyezés lehetőségeitől függő ipari termelés természetével függ össze, hogy az ipari munkásság egyrésze ellátatlanná válik, mihelyt, vagy röviddel azután, hogy az ipari termékek piaci elhelyezésének lehetőségei csökkennek. Az ipari munkásság kisebb-nagyobb része elveszti ekkor munkáját s alkalmaztatáshoz ismét csak akkor jut, ha a közgazdaság újból a konjunktúraváltozások emelkedő szakaszát éri el. A mezőgazdasági munkanélküliség ezzel szemben — legalább is Európában — egészen más jellegű. A mezőgazdasági munkanélküliségnek ugyanis eltérő a jellege a mezőgazdasági termelés két típusának megfelelően: más az erősen mechanizált termelésre berendezkedett gyér lakosságú tengerentúli agrárvidékeken és más a sűrűn lakott európai országokban.

A mezőgazdasági termelés munkaszükséglete gépi és kézi, illetve állati munkaerővel fedezhető. Az Amerikai Egyesület Államok, Kanada, Argentína stb. gyér lakosságú szemtermelő vidékeinek munkaszükségletét legnagyobb részben géppel végzik; traktorral szántanak, traktor-aratógéppel, sőt combinekkel aratnak stb. Az agrárvidékeken a vetésterület és általában a megművelt föld nagyságát a termények áralakulása vagyis a termelés rentabilitása erősen befolyásolja. Innen van az, hogy a tengerentúli országokban a művelés alatt lévő terület a háború utáni konjunktúraváltozásokat nyomon követte. Kanada művelés alatt lévő területe pl. 1923-ban 32.2 millió hektár volt, 1924-ben 27.6 millió hektár, 1927-ben ismét csak 22.8 millió hektárnyi területet műveltek meg, ami a megművelt terület kiterjedésének 17—19%-os ingadozását jelenti. Az európai kontinens országaiban viszont a művelés alatt álló területek kiterjeszkedése alig változik. Csökkenés egész kivételes, e területek kiterjedése többnyire évről-évre növekszik, mert a lakosság földéhsége, a tőke leleményessége mind több és több területet igyekszik elhódítani az addig terméketlen vagy gazdaságosan nem hasznosítható területekből. Magyarországon pl. 1923-ban 5.47 millió hektár volt művelés alatt, 1930-ban pedig 5.58 millió hektár — tehát körülbelül 2%-al több mint hét évvel korábban. További növekedésnek határt szab az a körülmény, hogy erdőirtás révén gazdaságilag művelhető terület alig nyerhető, minthogy az erdőterület az ország területének amúgy is csak 11.8%-a. Az ország terü-

létének 18%-át kitevő legelők feltörésének akadálya pedig egyrészt az állattenyésztés leelőigénye, másrészt az, hogy azok nagyjából gyenge minőségű talaj. Amíg tehát az európai országok mezőgazdaságilag művelt területe úgyszólván alig művelhető, addig a tengerentúli agrárországokban megvan annak a lehetősége, hogy a megművelt területet lényegesen kiterjesztik, de megvan annak a lehetősége is, hogy a mezőgazdaságban tevékenykedő munkásság egy része más irányban találjon foglalkoztatást, mielőtt a mezőgazdasági termelés rentabilitása megromlik. Az amerikai mezőgazdasági népesség magasabb műveltségi foka lehetővé teszi, hogy a mezőgazdaságban foglalkoztatott munkásság különösebb megrázkódtatás nélkül be tudjon illeszkedni az ipari termelésbe s viszont a mezőgazdaság konjunktúrája idején vissza tudjon térni a mechanizált mezőgazdasághoz. A jelenlegi nagy válság idején a munkalehetőségek eme rugalmassága tudvalevőleg megszűnt, úgyhogy a mezőgazdasági munkanélküliség problémája kisebb súllyal bár mint Európában, de a tengerentúli országokban is jelentkezett. Európában a mezőgazdasági lakosság más munkaterületen aligha helyezkedhetik el és itt a földhöz való ragaszkodás és a hagyományok ápolása a földet és a földművelést nem csupán a jövedelmezőség szempontjából nézi, minek következtében e probléma az ipari munkanélküliségtől élesebben van elhatárolva. Európában tehát és így Magyarországon is a mezőgazdasági termelés a lakosság megélni-akarásának kényszere folytán úgyszólván független a termelés rentabilitásától. Az összes megművelt terület állandósága és az állatállománynak csak kisebb fluktuációja igazolja, hogy a mezőgazdasági termelés kényszergazdálkodás jellegével bír, amelyre az agrárcikkek áralakulásának csak csekély befolyása van. Magyarországon pl. a mezőgazdasági termények nagykereskedelmi árindexe az 1925—27. évek átlagával szemben átlagosan 1932 augusztusáig 43.4%-kal esett s a megművelt terület a lemorzsolódó árakra való tekintet nélkül, mint előbb láttuk, mégis alig változott, sőt növekedett. Miután pedig a munkaszükséglet elsősorban a megművelt terület kiterjedésétől függ, a munkalehetőség a mezőgazdasági termékek árváltozásaitól majdnem független, sőt utóbbiak a munkásrétegek számára a megélhetés alapját képező terménybér nagyságát is alig befolyásolták, bár az áresések a mezőgazdasági lakosság életnívóját erősen lerontották.

A mezőgazdasági termelés munkaszükségletének nagyságát a művelési ágak aránya szabja meg, vagyis az, hogy milyen mértékben foglalkoznak kalászosod, kapások termelésével és állattenyésztéssel. A mezőgazdasági termelés a természet vegetációjával függ össze s így munkaszükséglete is az évszakok függvénye, vagyis nem oszlik meg egyenletesen az év folyamán. Magyarországon a földműves népnek úgyszólván minden munkabíró tagja hosszabb-rövidebb ideig ugyan, de munkát talál. Köztudomású, hogy az aratás idején a legszegényebb faluban is alig lehet embert látni. A falu valamennyi munkabíró tagja dolgozik van s ha saját falujának határában nem reing elég búzatábla, csoportba verődve „mennek az Alföldre“ az olyan vidékekre, ahol a szorgos munka idején otthon felesleges munkájukat szívesen látják.

Az kétségtelen tehát, hogy az ország falusi lakossága, néhány helyi kivételtől eltekintve, minden évben bizonyos ideig munkában van. A munkája ellenértékéből kell egy esztendeig megélnie, keresete azonban az árcsökkenések következtében annyira csökkent, hogy a mezőgazdasági napszámosok sok esetben a legnagyobb nélkülözésekkel küzdenek.

A mezőgazdaság munkaszükséglete a gazdasági élet konjunktúra-változásaitól legfeljebb annyiban függ, hogy a szükséges munkákat nem végzik el tökéletesen. A munkának ilyfajta esetleges redukálására azonban csak az üzemszerűen kezelt nagybirtoknak van módja, mert a kisbirtokos, akármilyen is a termény ára, egyformán műveli meg földjét, mivel másutt úgy sem találna jövedelmezőbb munkára, s mert amúgy sem szokott részletekbemenő kalkulációkat végezni. A mezőgazdasági munkanélküliségben tehát a konjunkturális elem elhanyagolhatóan csekély,

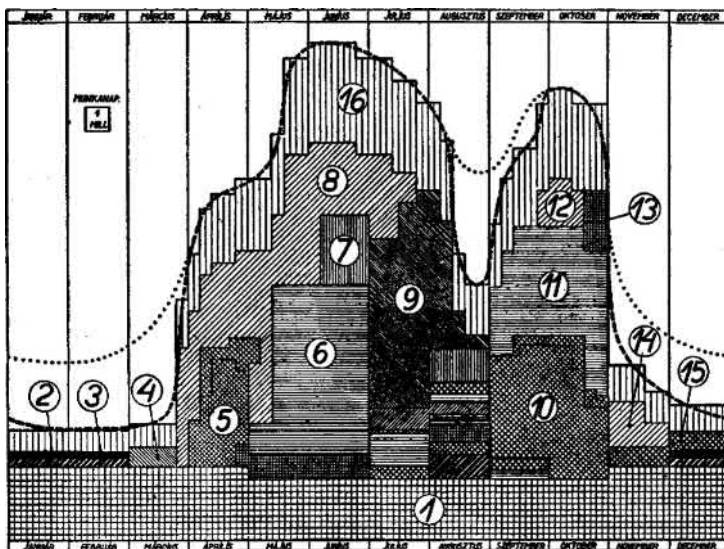
A mezőgazdasági munkanélküliség, mely alatt a mezőgazdasági népesség elégtelen foglalkoztatását értjük, a termelés jelen struktúrájától függ, vagyis a művelési ágaktól, a birtokmegoszlástól és a népsűrűségtől. A mezőgazdasági és az ipari munkanélküliség között a főkülönbség éppen az, hogy amíg az ipari munkanélküliségben a konjunkturális elem dominál, addig a mezőgazdasági munkásság elégtelen foglalkoztatottsága strukturális okokra vezethető vissza. Innen van az, hogy mindazok a számok, amelyek a mezőgazdasági munkanélküliséget igyekeznek meghatározni, teljesen ferde képet adnak, minthogy az év különböző hónapjaiban lényegesen eltérő számú munkás van munka nélkül s ugyanakkor a munkanélküliség sohasem folytonos, az évnek csak néhány hónapjára szorítkozik.

ANNAK oka, hogy a mezőgazdasági munkanélküliség problémája az utolsó esztendőkből számos országban, így elsősorban Magyarországon is előtérbe nyomult, egészen sajátos. Az egyes mezőgazdasági munkás foglalkoztatottságának mértéke nem változott lényegesebben, keresetének pénzértéke azonban a mezőgazdasági termékek katasztrofális árzuhanása következtében jelentősen csökkent. A vidéki lakosság vásárlóerejének ezzel kapcsolatos hanyatlása arra készteti a mezőgazdasági munkásságot, hogy azokban az évszakokban, amelyben nincs foglalkoztatva, ugyancsak munkaalkalmat keressen. Korábban, kedvezőbb gazdasági konjunktúra idején ez időszakokban ugyancsak munka nélkül volt, de akkor hiányzott az a serkentő erő, mely ma a munkanélküliség érzetét és a több munka végzése iránti vágyat kelti benne.

A mezőgazdasági lakosság munkanélküliségének, helyesebben foglalkoztatottsága mértékének megállapítására tehát az eddig szokásos eljárásoktól eltérő módszert kell alkalmazni. A termelés munkaszükségletének időbeni lefolyását kell vizsgálat tárgyává tenni s azt megállapítani, hogy a különböző, a mezőgazdasági termelésben érdekelt osztályok az év folyamán mily mértékben részesedhetnek az ország mezőgazdasági termelése által igényelt, meglehetősen mereven körülhatárolt munkaszükségletben.

A mezőgazdasági munkanélküliség statisztikai felvétel útján alig állapítható meg, minthogy itt folytonos munkanélküliség alig fordul elő, úgyhogy a mezőgazdaságban érdekelt lakosság foglalkoztatottságának mértékét kell megállapítani. Evégből elsősorban ismerni kell a mezőgazdasági termelés évi munkaszükségletét s annak az év folyamán való egyenlőtlen eloszlását. A mezőgazdasági termelés munkaszüksége kézi-, állati és gépi erővel fedezhető. Jelen fejtegetésünkben, amikor a mezőgazdasági lakosság munkaviszonyaival foglalkozunk, az állati és a gépi erőszükséglet nem érdekelhet, illetve csak annyiban kell arra kitérnünk, amennyiben azok emberi felügyeletet kívánnak.

I. ábra.

A magyar mezőgazdasági termelés kézimunkaszüksége 1930-ban s ennek az évfolyamán való eloszlása

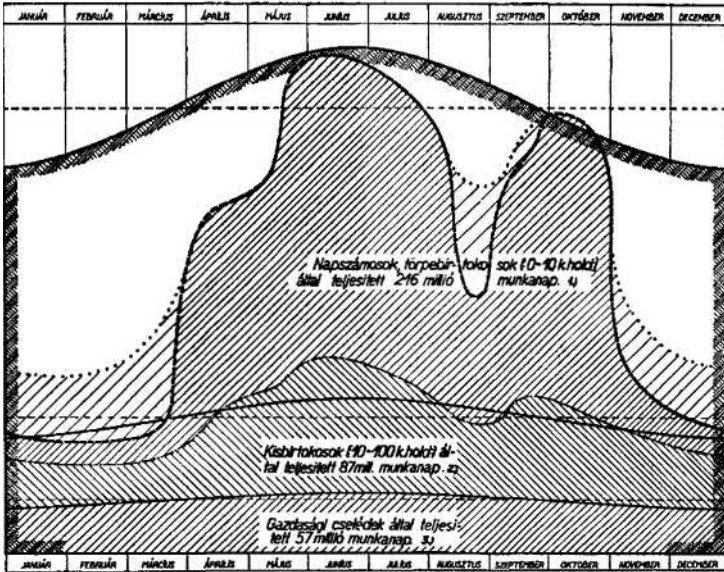
1. Az állattenyésztés, 2. erdőirtás és újítás, 3. trágyázás, 4. legelőápolás, 5. tavaszi szántás és vetés, 6. tengeri-, burgonya-, stb. ápolás, 7. kaszálás és szénagyűjtés, 8. szőlőművelés, 9. aratás, cséplés, betakarítás, 10. őszi szántás és vetés, 11. kapásnövény betakarítás, 12. szőlőszüret, 13. cukorrépa betakarítás, 14. szőlőtakarás és 15. dohánytermelés és betakarítás kézimunkaszüksége, 16. a munkahely változtatásával járó munkaidő-vesztés.

Meghatároztuk ezért először is azt a kézimunkaerőszükségletet, amit az ország mezőgazdaságilag művelt területe és az állattenyésztés évente igényel.¹ Az ország összes kézimunkanapszükségletének számítását később kifejtendő okokból megyénként végeztük el, a megyék munkaszükségletének összege az ország munkaszükségletét adja. E számítás eredményeképpen kapjuk, hogy a különböző művelési ágak szerint hasznosított 13.2 millió kat. hold területnek megműveléséhez és az állatállomány kezeléséhez évenként kereken 360 millió normál férfi munkanap szükséges. E munkaszükségletnek az év folya-

¹A részletes számításokra lásd szerzőnek Mezőgazdasági munkanélküliség Magyarországon c. munkáját. Magyar Gazdaságtudató Intézet kiadványa 1932.

mán való egyenlőtlen eloszlását, valamint a munkásság foglalkoztatottságának idényszerűen változó mértékét grafikus módon ábrázoltuk. A munkaszükségletet evégből az év folyamán való esedékesség szerint bontottuk szét. A szántás, vetés, ápolás stb. munkaszükségletét területekkel ábrázoltuk (I. ábra) s e területeket a diagramm időtengelyén annak megfelelően helyeztük el, amint az a valóságban jelentkezik, így pl. az aratás és cséplés munkaszükségletét június 29-től augusztus 20-ig terjedő időszakaszban helyeztük el és természetesen azt is mér-

II. ábra.

A mezőgazdasági termelés kézimunkaszükséglete és a mezőgazdasági népesség munkakapacitása

legeltük, hogy az aratás és cséplés munkája ezen időtartamon belül sem egyenletes. A termeléssel kapcsolatos összes munkát így ábrázolva nyertük a mezőgazdaság összes kézimunkaszükségletének idényszerű megoszlását. Az ábrán jelzett mezőgazdasági munkaszükséglet csupán azt a szükségletet jelzi, mely a szorosan vett termeléssel kapcsolatos. Figyelembe veendő azonban, hogy a téli időszakban és a nyárutói munkacsökkenés idején is a mezőgazdasági kereső lakosság nem csupán az ábrán is megfigyelhető csekély jövedelmező munkát végzi el, hanem olyan munkákkal is foglalkozik, amelyek ugyan a termelésnek nem közvetlen elemei, de mégis szükségesek és hasznosak (a lakóház és gazdasági épületek tatarozása stb.). Ha e, bár pontosan meg nem állapítható munkát felbecsüljük, a munkaszükséglet idényszerű megoszlása egyenletesebbé válik, amit az ábra pontozott vonala jelez.

A munkaszükséglet eloszlását ábrázoló rajzon feltüntettük a munkásság teljesítőképességét is. Ez eljárás módot ad a mezőgazdasági munkásság foglalkoztatottságának meghatározására. (II. ábra.) A mezőgazdasági munkásság teljesítőképessége alatt azt az ideális munka-

teljesítményt értjük, melyet a mezőgazdaságból érdekelt keresőképes lakosság végezne, ha az év folyamán az ünnepeket kivéve mindennap teljes munkanapot dolgozhatna. A munkásság ezen ideális munkaképességét úgy állapítottuk meg, hogy a férfi, női és gyermek munkaerőket közös nevezőre hoztuk. Ily módon a mezőgazdasági lakossághoz tartozó 1,348.375 kereső férfi, 580.242 kereső nő és 158.209 kereső gyermek évi összes teljesítőképesége 471 millió normál munkanappal egyenértékű. A munkaképesség ábrázolásánál figyelembe kellett venni, hogy mezőgazdasági munka csak nappal végezhető, minek következtében a munkásság munkateljesítményeit kifejtő felületet egy a nappalok változó hosszúságát követő sinoid görbével kellett határolnunk.

A mezőgazdasági népesség foglalkoztatottságának mérvére jellemző, hogy a mezőgazdasági termeléshez szükséges kb. 360 millió munkanap mekkora részét képezi a falusi lakosság teljesítőképeségét kifejező 471 millió munkanapnak.¹ Ez arány országos átlagban 76%-os.² A mezőgazdasági keresők hasznossá tehető munkaidejének — nem pedig a lakosság számának! — 24%-a tehát a jelenlegi népesedési, birtokmegosztási és gazdálkodási rendszer mellett kihasználatlan. Ezt szemlélteti a munkaszükségletet és a munkásság ideális munkateljesítményét ábrázoló II. ábra is, mely azt igazolja, hogy úgyszólván valamennyi keresőképes munkaerő az év folyamán hosszabb-rövidebb ideig ugyan, de foglalkoztatva van. Magyarországon országos átlagban tehát állandó mezőgazdasági munkanélküliség nincs, hanem mint ahogy azt az ábra szemlélteti, a téli hónapokban a lakosság foglalkoztatottsága elégtelen. Minthogy a termelési viszonyok évről-évre alig változnak s így a mezőgazdasági lakosság e strukturális okokból eredő elégtelen foglalkoztatottsága is évről-évre visszatér.

A kereső mezőgazdasági népesség az év folyamán országos átlagban munkával hasznosítható időnek csak 76,2%-ában van foglalkoztatva. E szám a Dunántúl dombos vidékén 79,5%, az Alföldön 75,5% és az Északi dombos vidéken 69,9%. A falusi lakosság foglalkoztatottságának a főbb országrészekben mutatkozó lényeges eltérési oka főleg a talaj- és klimatikus viszonyok meghatározta különböző termelési ágak eltérő arányában, a birtokmegosztásban s a népesség sűrűségében keresendő.

Az átlagok az összes mezőgazdasági kereső lakosságra vonatkoznak s nem veszik figyelembe azt, hogy a mezőgazdasági lakosság igen különböző természetű kategóriákba csoportosulva kapcsolódik be a termelés munkájába. Természetes, hogy a foglalkoztatás mértéke a 76%-os országos átlagtól lényegesen eltér, pl. a gazdasági cseléd és a vándor aratómunkás esetében, minthogy az előbbieket az év folyamán állandóan munkában vannak, az utóbbiak pedig a mezőgazdaságban alig jutnak többször munkához, mint pár hétig tartó aratás és cséplés alkalmával.

¹ Ezek az 1920. évi népszámlálás adatai. Az 1930. évi adatok még nem állnak rendelkezésre.

n = 100 = 76.2%.

A MEZŐGAZDASÁGI lakosság foglalkoztatottságáról csak akkor kapunk helyes képet, ha a keresőket olyan csoportokra bontjuk, amelyeknek munkalehetőségei lényegesen eltérők. Három ilyen főcsoportot lehet megkülönböztetni, a mezőgazdasági cselédség, a kisbirtokosok és a napszámosok csoportjait. (A közép- és nagybirtokosok osztálya a fizikai munka szempontjából nem jön számba.) A mezőgazdasági cselédség évi szegődményes s így az év folyamán folytonosan munkában van. Állandó foglalkoztatását biztosítja ugyanis a gazdaságok rentabilitási számítása, amely következtében az üzemek rendszeren csak annyi cselédet alkalmaznak, amennyit az év folyamán állandóan foglalkoztatva jól ki tudnak használni. Foglalkoztatottság szempontjából a 10—100 kat. holdon gazdálkodó kisbirtokosság és kisbérleősztály a következő. Ez az a birtoknagyság, amelyen a tulajdonos és családtagjai az év folyamán csaknem állandóan munkát találnak, sőt a nyári legszorgosabb időben idegen munkaerőt, napszámost is vesznek segítségül. A harmadik s a legnépesebb csoportot a mezőgazdasági munkásság alkotja, melybe a nincsteleneket és a 0—10 kat. hold tulajdonnal rendelkező törpebirtokosságot soroltuk. Ilyen nagyságrendű (átlagban 3.5 kat. hold) birtok még nem elegendő egy család foglalkoztatására, miért is a törpebirtokosok éppúgy napszámba járnak, mint a nincstelének. Ebbe a csoportba tartozók munkáját főként nagyobb birtokok veszik igénybe. Minthogy ezeknek állandó munkaszükségletét a cselédek látják el, a napszámosoknak idénymunka jut. A munkában való részvételük úgy a végzendő munka jellege, mint a nekik jutó munka mennyisége és az őket illető bér természetete szerint igen különböző. A törpebirtokos-napszámosok nem vehetnek egyöntetűen részt a nyári munkában.

A mezőgazdasági népesség átlagos 76%-os foglalkoztatottsága nagymértékben módosul a vázolt három munkakategórián belül s e téren, amíg a gazdasági cselédek és a kisbirtokosok foglalkoztatása kielégítő, a törpebirtokos-napszámosok foglalkoztatása az országos átlagtól lényegesen eltér és számszerűen 65.8%, vagyis munkakapacitásuknak országos átlagban több mint egyharmada kihasználatlan. Ez adatok azonban átlagok, melyek leplezik, hogy az ország különböző helyein nagy eltérések állnak fenn. A termelés megkívánta munkaszükségletet és a munkásság ideális évi munkateljesítményét megyéenként, a nagy határral bíró törvényhatósági joggal felruházott alföldi városokat kiemelve is megállapítottuk. A megyék, illetőleg az említett városok agrárlakosságának foglalkoztatottságát kifejező számok¹ mutatják, hogy a viszonyok Fejér megyében legkedvezőbbek, majd sorra következnek Szeged, Komárom és Esztergom, Szabolcs és Ung, Kecskemét stb. Legsúlyosabb a helyzet viszont Békésben és általában az Alföldön. Az egyes megyékre nyert foglalkoztatottsági hányad ter-

¹ A törpebirtokos-napszámososztály munkakapadtásának kihasználatlan hányada: Fejér és Bács-Bodrog vm. 0—5%, Szeged 5—10%, Komárom és Szabolcs vm. 10—15%, Kecskemét 15—20%, Győr és Baranya vm. 20—25%, Somogy, Tolna és Zemplén vm. 25—30%, Pest vm. 30—35%, Bihar és Szatmár vm. 35—40%, Csanád, Arad és Zala vm. 40—45%, Veszprém, Sopron, Csongrád, Jász-Nagykun Szolnok, Heves, Nógrád és Abauj-Toma vm. 45—50%, Hajdú és Vas vm. 50—55% Békés vm. 55—%.

mészetesen a megyéken belül is módosul, minthogy a termelési viszonyok — talajminőség és ezzel kapcsolatban a művelési ágak, népsűrűség, települési rendszer stb. — különösen a nagyobb kiterjedésű megyéken belül is lényeges eltéréseket mutatnak. így van az, hogy pl. Jász-Nagykún-Szolnok megye tiszántúli déli részében aratáskor munkáshiány van és Pest vármegye északi felének szegényebb vidékeiről toborozzák munkásaikat, az ú. n. „vándoraratókat“ és ugyanakkor Solnok megye északi felében túlnépesedéssel és meglehetősen rossz munkásfoglalkoztatással találkozunk. De azt is meg kell jegyeznünk, hogy ez a szezon-munkásvándorlás országos vonatkozásban a háború után nem számottevő és alig lehetne még néhány ilyen esetet felhozni.

A mezőgazdasági munkát végző, főként a törpebirtokos-napszámososztály munkaképességének rossz kihasználását előidéző okok rövid áttekintésére is rá kell térnünk. Az okok között egyrészt természeti adottságok, másrészt a birtokmegosztásnak, népsűrűségnek, települési rendszernek s a nép műveltségének állapota szerepelnek.

A művelési ágak aránya tudvalevőleg befolyásolja a munkaalkalmat s így a lakosság foglalkoztatottságára is kihat. A kapásnövények, különösen pedig a szőlő művelése sok kézimunkát igényel, míg a kalászosok aránylag kevés munkafelhasználással termelheti. Az állattenyésztés szintén jelentős munkaalkalmat jelent, melynek kiváló tulajdonsága még, hogy az év folyamán csaknem egyenletesen oszlik meg. A művelési ágak aránya és az állattenyésztés intenzivitása az ország egyes vidékein különböznek, ami az ott élő lakosság foglalkoztatottságára erősen kihat. Békés, Csanád, Hódmezővásárhely stb. kedvezőtlen munkásviszonyaira részben az ad magyarázatot, hogy az aránylag kevés munkát igénylő kalászosok az összes területnek aránylag nagy részét teszik, számszerűen 45.6, 41.6 és 48.1%-ot. Ezzel szemben Fejér, Komárom, Baranya, Bács-Bodrog, Kecskemét, Szeged és Szabolcs vármegyék, illetőleg városok mezőgazdasági népességének aránylag kedvező foglalkoztatottsága bizonyos mértékben azzal van összefüggésben, hogy a kalászosok területe e megyékben, illetőleg városok határában az összes területnek csak 31.8, 277,3 0.1, 31.5, 32.4, 32.7%-át teszik. A kalászosok elterjedésével rendszeresen fordított arányban termelnek kapásnövényeket, mely körülmény a népesség foglalkoztatottságát az előbbi okfejtéssel azonos módon befolyásolja. Téves volna azonban úgy okoskodni, hogy a törpebirtokos-napszámososztály elégtelen foglalkoztatottságán egyszerűen azzal lehetne segíteni, hogy az Alföld előbb említett megyéiben, ahol a kalászosok termelése nyomul előtérbe, a kapásnövények termelésére és az állattenyésztés intenzívválására térnek át. Ezt gátolja t. i. egyrészt a jelen birtokmegosztás, másrészt a talajminőség és a csapadékmennyiség, valamint annak eloszlása. Innen van az, hogy a kitűnő talajminőségű tiszaháti terület „semiarid“ karaktere folytán kapásnövények termelésére vagy beltérjes művelésre csak körülményesen volna használható. Ezzel szemben a Dunántúl, ahol a csapadék bősége — évi 6—700 mm — a tiszántúli 4—500 mm, sőt helyenként ennél is kisebb csapadékkal szemben — a takarmánytermelés kedvezőbb körülményei miatt az ország 178 millió darab szarvasmarhaállományából 0.90 millió dara-

bot tartanak, míg a jóval nagyobb területű Alföldre csak 0.36 millió darab jut. A mezőgazdasági népesség foglalkoztatottságának az ország egyes vidékein tapasztalt eltérései tehát nagy részben a termelési viszonyok különbözőségéből származnak.

A mezőgazdasági népesség foglalkoztatottságára nagy hatással van még az egyes vidékek különböző népsűrűsége és a települési viszonyok is. A sűrűn lakott Békés, Csanád, Hódmezővásárhely munkásviszonyai a legrosszabbak, ahol a km²-kénti lakosság száma 81.4, 83.0 és 92.1, ugyanakkor a mezőgazdasági munkásviszonyok szempontjából kedvező Fejér, Bács-Bodrog, Győr, Komárom megyék népsűrűsége csak 53.4, 58.7, 62.3, és 68.0 volt.

A népsűrűség mellett a mezőgazdasági munkanélküliség szempontjából nagy szerepe van még a település módjának is. A nagy határral bíró és nagy lélekszámú alföldi községek, illetőleg városok struktúrája — melynek eredete a török hódoltság viszonyaiban rejlik — a sok kézimunkát igénylő belterjes gazdálkodás lehetőségét is kizárja. Ezekben a helységekben a rendelkezésre álló munkaalkalom távolról sem elegendő a mezőgazdasági népesség foglalkoztatására. E falvakban fejlődött ki az agrárproletariátus. Nagy lélekszámú községek mellett azonban az Alföld városai lakosságának legnagyobb része szintén földműveléssel foglalkozik, sőt még a törvényhatósági városok közül is, pl. Hódmezővásárhely lakosságának 63%-a, Kecskemét 59%-a foglalkozik östermeléssel. Az alföldi városok pedig más szerepre volnának hivatva, mint hogy az agrárproletariátusnak problémájával vesződjének, melynek eredményes megoldása jelen állapotukban lehetetlen. A városoknak az volna ugyanis hivatásuk, hogy a proletársorban élő agrárlakosságukat új falvak létesítésével kirajoztassa és a város átvegye ez új egzisztenciák megnövekedett ipari és kereskedelmi igényeinek kielégítését.

A mezőgazdasági népesség foglalkoztatását befolyásolja még a birtokmegoszlás is. A művelés alatt álló 8.5 millió kat. hold kisbirtok és a 6.6 millió kat. hold nagybirtok nagyon különböző mennyiségű munkaalkalmat képvisel. Amíg a kisbirtokok évi munkaszükséglete 265 millió munkanap, addig a nagybirtokok kézimunkaszükséglete csak 94 millió munkanap. Ha a rendkívüli csekély kézimunkaszükségletet igénylő erdőterületeket, melyek tudvalevőleg Magyarországon túlnyomórészen a nagybirtokokhoz tartoznak, de más rendeltetésre a nemzetgazdasági érdekek szempontjából nem hasznosíthatók, az egyes megyék területi adataiból le is vonjuk és a kis- és a nagybirtok kézimunkaszükségletét úgy hasonlítjuk össze, akkor is azt találjuk, hogy egy kat. hold kisbirtok több munkaalkalmat nyújt, mint az ugyanakkora nagybirtok s ha a nagybirtok munkaszükségletét 100-zal vesszük egyenlőnek, a kisbirtoké 167. Ha még tovább megyünk és az erdőterületeken kívül a szintén csekély munkaszükségletű legelőterületeket — melyek legnagyobb része talajuk gyenge minősége miatt másra alig használható — mindkét birtokkategóriánál elhagyjuk, úgy a kisbirtok kézimunkaszükséglete még mindig nagyobb, mint a nagybirtoké és ha a nagybirtok munkaszükségletét ismét 100-zal vesszük egyenlőnek, a kisbirtok munkaszükséglete 125. A törpebirtokos- és napszámos-

osztály foglalkoztatottságát még az a körülmény is veszélyezteti, hogy a nagybirtok kézimunkaszükséglete mechanizálható. A mezőgazdasági termelés rentabilitásának csökkenése következtében a nagybirtokok tőlük telhetően igyekeznek munkaszükségeiket csökkenteni, ami azt eredményezi, hogy a kézimunkaszükséglet redukálása közvetlenül a törpebirtokos- és napszámososztály munkaalkalmát zsugorítja össze, úgyhogy ez osztály ellátatlansága veszedelmes méretűvé válhatik.

E rövid tanulmányban nem térhetek ki a mezőgazdasági népesség ellátottságának vizsgálatára. Foglalkoztatottságuk mértéke azonban nem szükségszerűen regisztrálja az egyes osztályok ellátottságát. A felsorolt három munkakategória évi jövedelme különböző mértékben reagál a konjunkturális változásokra s amíg pl. a mezőgazdasági cselédek évi járandósága — melynek legnagyobb része terménybér — a gazdasági krízistől csaknem független, addig a kiszárazóosztály jövedelme az agrártermények árzuhanásával párhuzamosan erősen csökkent.

Mint láttuk, a mezőgazdasági népesség majdnem kivétel nélkül talál legalább is időlegesen az év folyamán munkalehetőséget, amelynek során saját és családja évi élelmiszerszükségletének bizonyos hányadához hozzájut. Ez a mezőgazdasági népesség elégtelen foglalkoztatottságát kisebb feszítőerejű problémává teszi, mint amilyen az ipari munkanélküliség problémája, annál is inkább, mert a mezőgazdasági népesség elégtelen foglalkoztatottsága által előidézett feszültség, mely főként a téli és a koratavaszi hónapokban szokott erősödni, az új termés betakarítása idején minden évben enyhül. Egyes vidékeken azonban a probléma mégis nagyon súlyos. Nem lehet a mezőgazdasági munkanélküliség problémáját gyökeres rendezés nélkül elodáztatni, mert ezt a kérdést nem a munkanélküliség által előidézett politikai feszültség szempontjából kell nézni, hanem azt kell szem előtt tartani, hogy az ország legszélesebb néprétege, a mezőgazdasági napszámososztály, rendkívül alacsony életszínvonaláról van szó, ami az egész ország gazdasági és kulturális életének fejlődésére is visszahat.

MATOLCSY MÁTYÁS